

UDK 811.163.42'374
Izvorni znanstveni rad
Primljen 11. siječnja 2002.
Prihvaćen za tisak 6. veljače 2002.

Ivana Vidović Bolt

Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3
10 000 Zagreb
ivbolt@yahoo.com

GLAGOLI KRETANJA U POLJSKIM I HRVATSKIM RJEČNICIMA

U članku se analiziraju glagoli kretanja i njihova obilježja na dijakronijskoj i sinkronijskoj razini. Opisom rječničkih članaka poljskih i hrvatskih glagola kretanja u dvojezičnim rječnicima tih jezika analizira se utjecaj kategorije vida na značenje tih glagola, a time i na način izrade rječničkih članaka glagola kretanja.

Uvod

U radu ćemo usporediti rječničke članke glagola kretanja¹ *ići*, *hodati* i poljskih *iść*, *chodzić*, *jechać*, *jeździć* i njihovih izvedenica u hrvatskim i poljskim dvojezičnim rječnicima.

Poljski glagoli kretanja, za razliku od hrvatskih, mogu izricati razliku između kretanja hodom ili prijevoznim sredstvom. To je obilježje svojstveno i češkomu, slovačkomu i ruskomu jeziku. Kretanje hodom izriču glagoli *iść* i *chodzić*, a kretanje prijevoznim sredstvom glagoli *jechać* i *jeździć*. Kretanje prijevoznoga sredstva izriče se pomoću svih navedenih glagola: *iść*, *chodzić*, *jechać* i *jeździć*.

¹ Glagole kretanja definiramo kao glagole koji opisuju pomicanje nekog entiteta od jedne točke do druge, odnosno iz jedne točke u drugu, u nekom prostoru i vremenskom razmaku.

Kako u hrvatskom jeziku ne možemo određenim glagolom izreći razliku između kretanja hodom ili prijevoznim sredstvom², nedvojbeno je da upravo to obilježje uzrokuje niz drugih različitih karakteristika jednoga i drugoga jezika, ali i poteškoća pri uporabi, posebno pri prevodjenju. U ovom ćemo se radu usredotočiti isključivo na sadržaj rječničkih članaka s obzirom na spomenute značajke glagola kretanja.

1. Kategorija vida kod glagola kretanja

Kategorija vida, koja je zajedno s kategorijama lica, načina, vremena i stanja postojala još u praslavenskom jeziku, značajna je za glagole kretanje zbog:

1. fleksijskih obilježja – u poljskom se jeziku prezentom svršenih glagola izriče buduće vrijeme; pomoću svršenih glagola tvori se prilog prošli, a pomoću nesvršenih pravi futur (*będę chodzić*) i prilog sadašnji (*idąc*);
2. parnih osnova (*ići-hodati-hoditi*; *ićć-chodzić-chadzać*, *jechać-jeździć*) u okviru nesvršenoga vida.

Parnim osnovama nazivamo dvostruke i trostruke osnove koje su kontinuitet kategorije *usmjereno* : *neusmjereno kretanje*, naslijeđene iz staroslavenskoga jezika. Kategorija usmjerenosti : *neusmjerenosti*³, najizraženija je upravo kod glagola kretanja. Prema Hammovoj tvrdnji ta je kategorija u staroslavenskome pomalo slabila i ustupala mjesto kategoriji vida (1974: 54), ali nema sumnje da se zadržala kod glagola kretanja (Vidović 2000: 52) i da supostoji s kategorijom vida. U hrvatskom bilježimo polagani nestanak trećega člana trostrukih osnova, tj. oblik *hoditi* (isključuje ga norma, dok ga govornici zadržavaju u uporabi) *ići-hodati-hoditi*; *ićć-chodzić-chadzać*⁴. Dvostruke osnove glagola kretanja unutar nesvršenoga vida čine, dakle, glagoli: *ići-hodati*, *ićć-chodzić*, *jechać-jeździć*.

² Glagole *voziti*, *voziti se* ne možemo smatrati pravim ekvivalentima glagola *jechać* i *jeździć* jer njima naglašavamo kretanje prijevoznim sredstvima, npr. *Vozim se autobusom* (upravo sada), ili ističemo da nam je takvo kretanje drago, npr. *Volim se voziti autobusom*. Češće se kaže jednostavno: *Idem autobusom*.

³ U literaturi se spominju razni termini: determinirani : indeterminirani, određeni : neodređeni glagol, opredijeljeni : neopredijeljeni, ograničeni : neograničeni (Simion). Mi smo se odlučili za termin *usmjereni* : *neusmjereni*.

⁴ Bujas je u svoj *Veliki hrvatsko-engleski rječnik* uvrstio i natuknicu *hoditi*, dok je ostali leksikografi izostavljaju.

Izvedenice tih glagola ne zadržavaju uvijek i svoj vid. Sve prefiksalsne glagolske izvedenice glagola *ići*, *iść* i *jechać* (*obići*, *obejść*, *objechać*) svršenoga su vida, a izvedenice glagola *hodati*, *chodzić* i *jeździć* (*obilaziti*, *obchodzić*, *objeżdżać*) nesvršenoga vida. Jasno je, dakle, da glagoli izvedeni iz prvoga člana parne osnove izriču usmjereno i određeno kretanje, što zahtijeva svršeni vid, dok drugi član izriče neusmjereno kretanje, tj. indeterminirano, neodređeno, a time i radnju koja je nesvršena: *prići-prilaziti*, *wejść-wchodzić*, *ujechać-ujeżdżać*. To potvrđuje i tezu o supostojanju kategorije vida i obilježja usmjerenosti odnosno neusmjerenosti.

2. Analiza rječničkih članaka glagola kretanja u poljskim i hrvatskim dvojezičnim rječnicima

Analizom rječničkih članaka dvojezičnih poljskih i hrvatskih rječnika ispitali smo jesu li glagoli istoga ili sličnoga značenja, ali različitoga vida, obrađeni u zasebnim rječničkim člancima ili nisu. Na to su nas ponukala sljedeća pitanja:

1. jesu li dva (tri) glagola dvije (tri) leksičke jedinice ili je to jedna leksička jedinica s dva (tri) ostvaraja,
2. treba li svaki član dvostruke ili trostruke osnove u okviru nesvršenoga vida, kao i svaki član semantičkoga vidskoga para, imati svoj rječnički članak ili ne treba.

Budući da se u izradi dvojezičnih rječnika leksikografi služe i jednojezičnim rječnicima, zanimali su nas rječnički članci poljskih i hrvatskih jednojezičnih rječnika: Anićeve *Rječnik hrvatskoga jezika*, Szymczakov *Rječnik poljskoga jezika* i *Praktični rječnik suvremenoga poljskoga jezika* (v. literaturu).

Szymczak u svom *Rječniku poljskoga jezika* u istom članku obrađuje parne osnove (npr. *obejść-obchodzić*), s tim da je glavna natuknica redovito usmjereni glagol. U članku neusmjerenoga glagola uvijek stoji uputnica na članak usmjerenoga glagola (npr. *dochodzić* – vidi *dojść*). Međutim, ovakvom se obradom glagola kretanja ne eliminiraju pogreške pri određivanju njihova značenja koja se uvijek ne podudaraju; ti glagoli nisu uvijek ujedno i formalni i značenjski parnjaci. Npr. iako se značenja glagola *dojść* i *dochodzić* obrađuju u istom članku, ti glagoli nisu semantički identični pa tako rečenica *Dochodzi czwarta*. nije vidska alternativa rečenici *Doszła czwarta*.

Rječnički članci *Praktičnoga rječnika suvremenoga poljskoga jezika* (ur. H. Zgólkowa) primjer su preciznije izrađenih članaka jer je svaki glagol kretanja obrađen u zasebnom članku. Tako je isključena mogućnost da se izvedenice glagola *iść*, npr. *dojść*, *wyjść*, *ujść*, *zajść*, shvate kao izvedenice glagola *dochodzić*, *wychodzić*, *uchodzić* s kojima ti glagoli čine semantičke, a ne formalne vidske parove.

U Anićevu *Rječniku hrvatskoga jezika* svaki je glagol obrađen u posebnom članku, ali u članku usmjerenoga glagola ne stoji uputnica na njegov parnjak, dok se u članku neusmjerenoga glagola parne osnove (ako on nije izostavljen kao npr. glagol *ulaziti*) redovito nalazi uputnica na prvi član. Autor nije uvrstio glagol *hoditi*.

Rječnički članci glagola kretanja u uspoređenim jednojezičnim rječnicima opravdavaju stav da svaki glagol predstavlja zasebnu leksičku jedinicu (usp. Tafra 1994); dva prefiksalna glagola kretanja koji čine parnu osnovu semantički su vidski parnjaci (*przyjść-przychodzić*) koje valja razlikovati od formalnih vidskih parnjaka (*chodzić-przychodzić*).

Obradu poljskih te hrvatskih i srpskih glagola kretanja u dvojezičnim rječnicima s obzirom na njihova vidska obilježja usporedili smo u Benešićevu *Hrvatsko-poljskom rječniku*, *Poljsko-hrvatskom rječniku* M. Moguša i N. Pintarić, *Poljsko-srpskom rječniku* SANU i u poljsko-engleskom rječniku J. Stanisławskoga (v. literaturu).

Benešić u svoj rječnik nije uvrstio uputnice. Uz glagolsku su natuknicu navedeni samo ekvivalentni glagoli ciljnoga jezika, a tu se ipak uočavaju neki propusti. Npr. u rječničkom članku natuknice *doći* ne stoji informacija o vidu toga glagola, a kao istovrijednice navedeni su samo glagoli *dojść*, *przyjść*, *przybyć*. Izostavljeni su glagoli kojima se izriče kretanje prijevoznim sredstvom i prijevoznoga sredstva *dojechać*, *najjechać*, *przyjechać*. Rječnički opis glagola kretanja je neujednačen, ali ne smije se zanemariti činjenica da je rječnik objavljen prije gotovo pola stoljeća.

U *Poljsko-hrvatskom rječniku*⁵ M. Moguša i N. Pintarić svaki je glagol kretanja obrađen u posebnom rječničkom članku. Vid je glagola dosljedno obrađen, a uz oznake vida navedeni su oblici za 1. i 2. lice jednine prezenta i 1. lice perfekta muškoga i ženskoga roda, te uvršteni ekvivalentni glagoli ciljnoga jezika. Uputnice upućuju na glagol s kojim glagol kretanja čini parnu osnovu (*dojść-dochodzić*), a ujedno i semantički vidski par. Detaljnijem opisu glagola pridonose i frazemi i poslovice.

⁵ Kako rječnik još nije objavljen, analiza je provedena prema rukopisu.

Veliki poljsko-engleski rječnik Stanisławskoga sadrži opsežan rječnički članak glagola *iść* u kojem su navedena sva njegova obilježja: vid, vrsta i način kretanja (navedeni su i primjeri), a potom slijede frazemi i poslovice. Rječnik je koncipiran tako da glagoli (*pójść, obejść* i dr.) izvedeni iz usmjerenoga glagola parne osnove (*iść : chodzić*) nemaju svoj rječnički članak nego uz natuknicu stoji uputnica na semantičke vidske parnjake (*obejść* vidi *obchodzić*) koji imaju prioritet pri izradi rječnika. U glagolskom rječničkom članku objašnjena su i značenja usmjerenih glagola. Autor se nije dosljedno držao takva načina obrade po kojem su neusmjereni glagoli nositelji rječničkoga članka nego je od takve koncepcije odustao pri obradi glagola izvedenih iz parne osnove *jechać : jeździć*. Glagoli izvedeni iz glagola *jechać* imaju odvojene rječničke članke, dok uz neusmjerene glagole izvedene iz glagola *jeździć* (*wyjeźdzać, ujeźdzać* i dr.) stoji samo uputnica na članak usmjerenoga glagola. Detaljnija distinktivna obilježja nisu navedena. Uz glagol *chadzać*⁶, koji je obrađen u posebnom rječničkom članku, stoji objašnjenje da je to iterativ glagola *chodzić*.

Unatoč opsegu i velikom broju natuknica, u rječničkom članku glagola *iść* *Poljsko-srpskoga rječnika* nisu navedene izvedenice toga glagola. U rječničkom članku glagola *dojść* naveden je pogrešan vid glagola, a u rječničkom članku natuknice *pochodzić* netočno su navedene značenjske razlike jer su zanemarena glagolska obilježja. Naime, to je dvovidni glagol; imperfektivni glagol izriče porijeklo, a perfektivni glagol opisuje kretanje, dulju šetnju. U članku glagola *ujechać* stoji samo oznaka vida bez ijedne uputnice, dok je uz natuknicu glagola *ujeźdzać* uvršten natuknički niz. Uz prvu natuknicu toga niza stoji uputnica na glagol *ujechać* svršenoga vida (hrvatske istovrijednice *prelaziti, prevaljivati* nesvršenoga su vida), a uz drugu na perfektivni glagol *ujeździć*, koji se javlja kao sastavnica frazema *ujeździć konia (izdresirati konja)*.

Sve izloženo govori o neujednačenosti obrade rječničkih članaka, što bi se moglo izmijeniti ustaljenom metodom obrade članaka glagola kretanja.

Zaključak

Svaki glagol parnih osnova mora biti obrađen u posebnom članku. Upitan može biti redoslijed jer glagoli dvojne ili trojne strukture nisu

⁶ Glagol *chadzać* čini element trojne strukture *iść-chodzić-chadzać*.

sinonimi koji bi mogli činiti jedan natuknički niz pa je potrebno odrediti kako će se ti glagoli uvrštavati u rječnik. Smatramo da je najpraktičnije uvrštavanje po abecedi, ali s dosljedno provedenim uputnicama.

U rječničkom članku treba navesti da glagol pripada dvojnoj ili trojnoj strukturi. Pri tome valja razlikovati formalne i semantičke parove. S obzirom na specifičnosti glagola kretanja u rječničke članke valja uvrstiti što više informacija i potkrijepiti ih frazemima. Ako sastavnica frazema može biti samo jedan od dvaju glagola različitoga vida (*ići od vrata do vrata – chodzić od drzwi do drzwi*), uz frazeme bi bilo dobro navesti i detaljnije objašnjenje.

Unatoč potrebi za maksimalnom ekonomičnošću rječnika, jer korisnici sve rjeđe posežu za višesveščanim, golemim rječnicima, zalažemo se za to da svaka riječ ima svoju posebnu natuknicu, pa prema tomu i svaki vidski parnjak. Nije jednostavno odrediti kriterije za izbor natuknica i za odluku jedna ili dvije natuknice, ali je najjednostavniji i najprihvatljiviji kriterij da svaka riječ bude obrađena u svom članku (usp. Tafra 1994b: 111). Iscrpno uvrštavanje pridonosi kvaliteti i jasnoći rječnika. Osim toga, razvoj računalne tehnologije omogućuje pohranu dokumenata većeg opsega na manjem prostoru, što danas velike rječnike čini dostupnima svakomu korisniku.

Pri obradi glagola kretanja valja dobro proučiti sve specifičnosti i razvrstati ih tako da se izbjegnju pogreške, propusti, nejasnoće ili dvosmislena rješenja (usp. Mietla 2000: 88; Tafra 1994b: 111). Izradi rječničkih članaka valja pristupiti kao da će se rječnikom podjednako koristiti oni koji se jezikom služe pasivno i oni koji jezik temeljito proučavaju. Rječnički bi članak glagola kretanja u dvojezičnim rječnicima, po našem sudu, morao sadržavati:

1. oznaku vida glagola, 1. i 2. l. j. prezenta i 1. l. perfekta m. i ž. r.,
2. uputnice na formalni vidski parnjak; strelica iza glagola označivala bi da je riječ o glagolu iz kojega je prefiksacijom izveden glagol s kojim čini formalni vidski par,
3. uputnice na semantički vidski parnjak; strelica ispred glagola označivala bi da je riječ o glagolu s kojim čini semantički vidski par,
4. ekvivalentni glagol ili glagole ciljnoga jezika,
5. informacije o načinu kretanja koje taj glagol izriče (kretanje hodom, prijevoznim sredstvom ili kretanje prijevoznoga sredstva),
6. frazeme,
7. poslovice.

Takav bi rječnički članak izgledao ovako:

pójsć – pf., pójdę, pójdiesz; poszedłem, poszłam; iść→, → pochodzić: ići, poći, krenuti, □ pójsć (zarabiać) na (swój) chleb – zarađivati za kruh, pójsć do Boga – umrijeti, poći k Bogu na istinu. ▲ *Lekko przyszło, lekko poszło* – Kako došlo, tako otišlo/pošlo/prošlo.

Mislimo da tako izrađeni rječnički članci udovoljavaju leksikografskim normama i zahtjevima za ekonomičnošću rječnika. Novina bi bile samo uputnice na oba vidska parnjaka (i semantički i formalni), čime bi se izbjegli česti slučajevi pogrešnoga navođenja na vidski parnjak i pogrešna tumačenja značenja.

Literatura

Babić, S., 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, HAZU–Globus, Zagreb.

Babić, S., i sur., 1991: *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika, Nacrti za gramatiku*, HAZU–Globus, Zagreb.

Barić, E., i sur., 1995: *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.

Bojar, B., 1977: *Polskie czasowniki ruchu*, Polonica III, Ossolineum, Warszawa.

Bratanić, M., 1991: *Rječnik i kultura*, SOL, Zagreb.

Bratanić, M., 1996: Suvremena hrvatska dvojezična leksikografija u svjetlu korisničkih potreba (preliminarno istraživanje), *Suvremena lingvistika*, 22/1–2, 45–61.

Grzegorzczkova, R., 1984: *Zarys słowotwórstwa polskiego, Słowotwórstwo opisowe*, PWN, Warszawa.

Hamm, J., 1974: *Staroslavenska gramatika*, Zagreb.

Jurčević, I., 1990: *Problem funkcije determiniranih i indeterminiranih glagola kretanja u staroslavenskom i crkvenoslavenskom jeziku hrvatske redakcije*, HFD, Zagreb.

Korytkowska, M., 2000: Uwagi o zakresie informacji gramatycznej w słowniku dwujęzycznym (na przykładzie języka polskiego i bułgarskiego), *Studia Slavica*, V, Toruń, 67–78.

Maldzijeva, W., 2000: Informacja gramatyczna w dwujęzycznym słowniku frazeologicznym (na przykładzie języka polskiego i bułgarskiego), *Studia Slavica*, V, Toruń, 93–99.

Mietla, J., 2000: Z problemów informacji gramatycznej w słowniku dwujęzycznym (na przykładzie języka polskiego i czeskiego), *Studia Slavica*, V, Toruń, 85–91.

Papierz, M., 2000: Informacje gramatyczne i pragmatyczne w dużym i małym słowniku słowacko-polskim, *Studia Slavica*, V, Toruń, 79–84.

Pintarić, N., i I. Vidović, 1998: Utjecaj staroslavenskih glagola kretanja na suvremene slavenske jezike (poljski, hrvatski), *Riječ*, 4, Rijeka.

Stanisławski, J., 1999: *Wielki słownik polsko-angielski, The Great Polish-English Dictionary*, Wydawnictwo Philip Wilson, Warszawa.

Tafra, B., 1994a: Gramatički kriteriji za rječničku natuknicu, *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik*, XX, 299–311.

Tafra, B., 1994b: Leksikografski postupci, *Filologija*, 22–23, 109–117.

Vidović, I., 2000: *Funkcionalne značajke glagola kretanja u poljskom i hrvatskom jeziku*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.

Rječnici

Anić, V., 1998: *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb.

Benešić, J., 1954: *Hrvatsko-poljski rječnik*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb.

Bujas, Ž., 1999: *Veliki hrvatsko-engleski rječnik*, Nakladni zavod Globus, Zagreb.

Moguš, M., i N. Pintarić, *Poljsko-hrvatski rječnik*, Školska knjiga, Zagreb (u tisku).

Poljsko-srpski rečnik, Słownik polsko-serbski, ur. D. Đurišić-Stojanović i U. Radović, SANU, Beograd, 1999.

Szymczak, M., 1978: *Słownik języka polskiego*, I-III, PWN, Warszawa.

Praktyczny słownik współczesnej polszczyźni, ur. H. Zgółkowa, Wydawnictwo Kurpisz, Poznań, 1996.

CZASOWNIKI RUCHU W POLSKICH I CHORWACKICH SŁOWNIKACH

Streszczenie

Hasła słownikowe dotyczące czasowników ruchu w jedno i dwujęzycznych słownikach polskich i chorwackich charakteryzuje wiele niedociągnięć. Pogarsza to i tak skomplikowaną, zwłaszcza w języku polskim sytuację i wpływa na błędne stosowanie przez użytkowników słownika form czasownikowych. W artykule została podkreślona ważność aspektu czasowników ruchu zwłaszcza przy derywacji prefiksальной oraz zostały sformułowane zasady tworzenia tekstu hasłowego w słowniku dwujęzycznym. Przestrzeganie przez leksykografów zaproponowanych w artykule zasad z pewnością przyczyniłoby się do większej czytelności i przejrzystości haseł dotyczących czasowników ruchu a tym samym do większej użyteczności słownika.

Ključne riječi: glagol kretanja, vid, dvojezični rječnici, rječnički članak

Podstawowe wyrazy: czasownik ruchu, aspekt, dwujęzyczne słowniki, hasło słownikowe